

Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji naukowej „Stosunki polsko–jugosłowiańskie w XX wieku” Belgrad, 9–10 X 2014 r.

W dniach 9–10 X 2014 r. odbyła się w Belgradzie druga międzynarodowa konferencja naukowa, będąca efektem współpracy między Instytutem Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego (UKW) oraz Instytutem Historii Współczesnej (ISI — *Institut za savremenu istoriju*) w Belgradzie. Towarzyszyły jej też inne spotkania o charakterze naukowym, w tym m.in. promocja książki *Polska i Jugosławia w stosunkach międzynarodowych po II wojnie światowej. Relacje wielostronne i wielopoziomowe*¹, stanowiąca podsumowanie dotychczasowej współpracy. Uroczystości te uświetniła wizyta Jego Ekscelencji Ambasadora Rzeczypospolitej Polskiej w Belgradzie Pana Aleksandra Chečki, natomiast w otwarciu konferencji uczestniczyła przedstawicielka Ambasady RP w Belgradzie Pani Dagmara Luković.

Obrady zostały podzielone na cztery sesje tematyczne. Po wystąpieniach inauguracyjnych jako pierwszy referat wygłosił Zdzisław Biegański z UKW. Szczegółowo omówił stanowisko polskiej prasy w zaborze pruskim wobec zamachu w Sarajewie i możliwości wybuchu wojny europejskiej. Drugą referentką była Jasmina Milanović z ISI, która przedstawiła związki wybitnego polskiego lekarza Ludwika Hirszfelda z Serbią. Zwróciła uwagę na jego zaangażowanie w walce z epidemią tyfusu plamistego nad Dunajem i Sawą, organizację pracy szpitala w Valjevie oraz przygotowanie planu zapobiegania epidemii. Przybliżając jego wojenną biografię, podkreśliła, że dzięki jugosłowiańskiemu ambasadorowi w Berlinie Ivo Andrićowi został on wraz z rodziną ewakuowany z Warszawskiego Getta.

Jako kolejny głos zabrał Milan Gulić również z ISI, który syntetycznie scharakteryzował stosunków między Królestwem Serbów, Chorwatów i Słoweńców (SHS)/Królestwem Jugosławii a II Rzeczpospolitą. Uzupełnieniem jego wystąpienia był referat Srdjana Micicia z Instytutu Współczesnej Historii Serbii (INIS — *Institut za noviju istoriju Srbije*) z Belgradu. Mówca podjął próbę określenia miejsca Polski w polityce zagranicznej Jugosławii w latach trzydziestych ubiegłego stulecia, z uwzględnieniem ogólnej sytuacji w Europie.

Po przerwie i dyskusji kontynuowano problematykę związaną z historią Polski oraz Jugosławii w okresie międzywojennym. Bojan Simić z INIS porównał organizację propagandy państwowej w latach trzydziestych w obu krajach, charakteryzując jej zadania, finansowanie oraz przywódców odpowiedzialnych za ich realizację. W następnym referacie przybliżeniem historii rywalizacji drużyn piłkarskich oraz sportowej współpracy polsko–jugosłowiańskiej zajął się przedstawiciel INIS Dejan Zec. Mówca uwzględnił także polityczny

¹ *Polska i Jugosławia w stosunkach międzynarodowych po II wojnie światowej. Relacje wielostronne i wielopoziomowe*, red. M. Pavlović, A. Zaćmiński, Bydgoszcz 2014.

aspekt relacji sportowych. Z kolei wybrane zagadnienia związane z drugą wojną światową przedstawione zostały przez Rade Ristanovicia i Milana Koljanina (ISI). Pierwszy z wymienionych prelegentów przeanalizował postawę prasy belgradzkiej wobec agresji niemieckiej i sowieckiej na Polskę w 1939 r., drugi zaś zaprezentował losy Polaków, którzy znaleźli się na terenie Jugosławii w latach 1939–1941.

Druga sesja, w której kontynuowane były wątki wojenne, a następnie zagadnienia polityczne i prawne, została zainaugurowana przez Milana Terzicia z Instytutu Badań Strategicznych z Belgradu. Dokonał on analizy wybranej problematyki ze stosunków polsko–jugosłowiańskich z czasów drugiej wojny światowej, w tym reperkusji śmierci gen. Sikorskiego; postawy polskich robotników przymusowych pracujących w okolicach miasta Bor (Serbia), którzy po ucieczce wstępowali w szeregi czetników, oraz kontaktów dowództwa polskiego II Korpusu we Włoszech z partyzantami jugosłowiańskimi. Z kolei Tadeusz Wolsza (UKW) przedstawił powstały po zakończeniu drugiej wojny światowej system obozów pracy przymusowej, w tym założonych przez NKWD, w państwach Europy Środkowo–Wschodniej i Południowej.

W ramach omawianej sesji cztery referaty poświęcono polsko–jugosłowiańskim relacjom politycznym. Ewa Bujwid–Kurek (Uniwersytet Jagielloński) dokonała analizy współpracy dyplomatycznej pomiędzy oboma krajami w latach 1950–1980, a Paweł Wawryszuk (UKW) ocenił znaczenie oficjalnych wizyt partyjno–rządowych (jugosłowiańskich w Polsce i polskich w Jugosławii) w latach 1956–1970. Natomiast uwarunkowaniami międzynarodowymi w bezpośrednich rozmowach Tity z Gomułą zajął się Dragan Bogetić (ISI). Dopelnienie tej tematyki stanowiła analiza polityki Władysława Gomuły wobec Jugosławii dokonana przez Jacka Tebinkę z Uniwersytetu Gdańskiego. Autor uczynił to na tle relacji Polski z krajami bałkańskimi oraz Turcją.

Sesję trzecią otworzył gospodarz konferencji Momčilo Pavlović, dyrektor ISI, który na przykładzie Polski i Jugosławii scharakteryzował formy współpracy państw demokracji ludowej do wybuchu konfliktu między Komunistyczną Partią Jugosławii (KPJ) a krajami Kominformu (1948 r.). Jeden z problemów zawartych w jego referacie rozwinął Slobodan Selinić (INIS). Omówił on wymiar praktyczny oraz propagandowy kształcenia jugosłowiańskich uczniów w Polsce, głównie w sektorze przemysłu ciężkiego na przełomie lat 1947/1948. W tym czasie z tej formy współpracy skorzystało ponad pięćset osób, z których po wybuchu konfliktu z Jugosławią jedynie nieznaczna część została w Polsce, tworząc tzw. Emigrację Rewolucyjną. Pozostali wrócili do kraju i podjęli pracę w przemyśle jugosłowiańskim. Następnym referentem był Andrzej Zaćmiński (UKW), który przedstawił Josipa Broza Titę w propagandzie wizualnej w prasie polskiej w latach 1949–1953. Uczynił to na podstawie rysunków satyrycznych oraz karykatur zamieszczonych w „Trybunie Ludu”, „Przekroju”, „Szpilkach” i „Musze”. Obrazy te kreowały negatywny wizerunek przywódcy komunistów jugosłowiańskich i jego polityki, uzupełniając tym samym publicystykę. O kryzysie i rozpadzie systemu komunistycznego w myśli politycznej Milovana Djilasa traktowało wystąpienie Michała Jerzego Zachariasa (UKW). W swoim referacie podkreślił on, że w *Nowej klasie* jugosłowiański dysydent wieszczyl nieuchronny upadek istniejącego wówczas totalitarnego systemu komunistycznego, który, jak każda utopia, nie mógł zostać wprowadzony w życie. Taki scenariusz miał być determinowany nie tyle istnieniem wrogów systemu, ile obiektywną koniecznością, nieuchronnymi wymogami i okolicznościami.

Po przerwie rozważania uczestników konferencji koncentrowały się wokół problemów będących pochodną normalizacji stosunków polsko–jugosłowiańskich oraz innych państw socjalistycznych z Jugosławią (po 1956 r.). Ponadpięcioletni okres wzajemnych ataków propagandowych (choć o różnym natężeniu) odcisnął trwałe piętno w świadomości obywateli obu krajów. Z tego faktu zadawały sobie sprawę najwyższe władze Jugosławii, czego dowodził

Vladimir Cvetković (INIS). Istotą jego referatu było przedstawienie wizerunku Polski w oczach Jugosłowian w latach 1956–1958 na podstawie dokumentów Komitetu Centralnego Związku Komunistów. Jedną z kwestii, która absorbowała uwagę przywódców jugosłowiańskich, była również odbudowa wizerunku Polski nad Dunajem i Sawą. Rekonstrukcja współpracy polsko–jugosłowiańskiej odbywała się wielopoziomowo, co zaznaczone zostało przez Dragomira Bondžicia (ISI). Za przykład posłużyła tu współpraca w dziedzinie energii atomowej na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych. Oba kraje popierały jej wykorzystanie w celach pokojowych, Jugosławia wydatnie wspierała także polską inicjatywę rozbrojenia w Europie Środkowo–Wschodniej (tzw. plan Rapackiego). Debatując nad kwestiami wizerunkowymi, nie można było pominąć wątku artystycznego, czyli politycznego aspektu postrzegania sztuki (głównie plastyki) jugosłowiańskiej w PRL i jej wymiaru instytucjonalnego. Tematyce tej referat poświęciła Magda Bogusławska (Uniwersytet Warszawski). Omawianą sesję zakończył Mateusz Sokulski (Uniwersytet Wrocławski), który przedstawił najważniejsze zagadnienia wchodzące w zakres stosunków polsko–jugosłowiańskich w dekadzie rządów Edwarda Gierka.

Ostatnia część obrad została zdominowana przez tematykę kulturalną. Joanna Szczutkowska (UKW) zaprezentowała polsko–jugosłowiańskie relacje kulturalne w latach siedemdziesiątych. Ich zakres i rozwój udokumentowała, podobnie jak i inni uczestnicy konferencji, bogatą bazą źródłową. Sytuacją w ostatnim roku stanu wojennego w Polsce oraz relacjami na linii Belgrad–Warszawa w 1983 r. zajął się Nebojša Stambolija. Podkreślił, że po chwilowym zastoju w handlu obie strony w lutym zobowiązały się do zwiększenia wymiany handlowej o 20 proc. w porównaniu do roku poprzedniego. Nie brakowało również innych, także propagandowych gestów, jak huczne obchody czterdziestej rocznicy utworzenia Antyfaszystowskiej Rady Wyzwolenia Narodowego (AVNOJ). Głównym źródłem wykorzystanym przez autora były zasoby archiwum serbskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Następny z mówców, Piotr Zwierzchowski (UKW), przeprowadził analizę postrzegania filmu Władysława Pasikowskiego *Demony wojny wg Goi*, który był jednym z nielicznych przykładów zainteresowania twórców polskiej kultury dramatycznymi wydarzeniami na Bałkanach po rozpadzie Jugosławii. Autor, dzieląc się swoimi przemyśleniami, wziął pod uwagę kontekst zarówno polityczny, historyczny, genologiczny, jak i dotychczasowej twórczości reżysera. Teresa Maresz (UKW) przeanalizowała polskie podręczniki szkolne do nauki historii w kontekście miejsca, jakie zajmują w nich państwa bałkańskie. Konstatacja wypływająca z tych rozważań skłania do wniosku, że w związku z ograniczonym czasem przeznaczonym na naukę historii, a przede wszystkim priorytetów zawartych w podstawie programowej, nie są one nadmiernie ekspozowane. Referat zamykającą konferencję wygłosiła Małgorzata Świącicka z UKW, w którym nakreśliła językowo–kulturowy obraz Jugosławii i Jugosłowianina wśród Polaków. Badaczka opierała się przede wszystkim na opracowaniach leksykograficznych oraz swobodnych wypowiedziach Polaków, zwłaszcza skojarzeniach wywołanych podanymi słowami kluczowymi.

Niniejsza konferencja naukowa stanowiła kolejny etap w rozwijaniu badań nad szeroko rozumianymi stosunkami polsko–jugosłowiańskimi oraz miejscem i rolą tych państw w dwudziestowiecznej Europie. Jej organizatorzy i uczestnicy uznali, iż niezbędne jest prowadzenia dalszych badań oraz prezentowanie, a także upowszechnianie ich wyników. Warto odnotować, że postulaty te cieszą się nie tylko poparciem środowisk naukowych, ale również ambasadorów obu krajów.

Paweł Wawryszuk
Bydgoszcz

Nebojša Stambolija
Belgrad